

Eýranda demonstratlar öwrülşik üçin köcelerde: «Hiç zat öñküsi ýaly bolmaz»

Category: Kitapcy, Medisina, Publisistika

написано kitapcy | 25 января, 2025

Eýranda demonstratlar öwrülşik üçin köcelerde: "Hiç zat öñküsi ýaly bolmaz" EÝRANDA DEMONSTRATLAR ÖWRÜLŞIK ÜÇIN KÖCELERDE: «HIÇ ZAT ÖÑKÜSI ÝALY BOLMAZ»

Mahsa Amininiň ölümünden bări atylyp çykan gahar-gazap režimi sarsgyna saldy, emme Yslam respublikasyny agdarmak üçin has köp demonstrat we ot güýji gerek bolar.

Ýakyn wagtda Eýranyň demirgazygyndaky şäher demonstrasiýaly gjijeleriň birini başdan geçirdi. Ol çagalyk ýyllaryny şu ýerde geçiripdi.

Daşdyr çüýše zyňyp, ot ýakan galmagalçy ýaş oglan-gyzlaryň arasyndady, ýigrenji ahlak polisiýasynyň golastyndaka aradan çykan 22 ýaşly eýranly kürt gyzy Mahsa Amininiň ölümine, režimiň elinde ömürboýy dowam eden basysha we ikiýüzlilige gaharlydy. Tüssedir garaňkylygyň içinden garşysyndaky raýat eşikli režim güýcлериниň we «Besic» milisiýa otrýadlarynyň seteran bolup durşuna seretdi.

Olar öý şagalalıalarynyň üstünü basýan, jemgyýetlere hökmüni ýöredýän ýa-da köcelerde ýaşlara el ýetirýän hemişeki rehim-şepagatsyz garakçylardy. Emma şol gije sütemkärlerde has öñ hiç duýmadyk täze bir zady bardy.

Şol gije gorkyny gördü. İne, şol ýerdediler, biri-birilerine gysylşyp durdular. Demonstratlardan hakyakadanam gorkýardylar. Demonstratlaryň biri parolly telefon programmasy arkaly gyryk ses bilen beren reportażynda «itler diýen gorkýardylar» diýip ýatlaýar.

Olary howsala gurşap alypdy. Bu tolgunşyklardan soñ hiç zadyň öñküsi ýaly bolmajagy görnüp dur.

Eýran Amininiň ölümü bilen möwç alan we üç hepdeden gowrak wagt dowam edip gelýän, adam pidalarynyň bolup geçýän köçe protestleri bilen lerezana gelýär.

Arasynda ýüz-gözi pytraňny hereketiň agzyny birikdiriji nalalaryna öwrülen birnäçe ýaş aýal-erkegiňem bolan köp sanly raýatlar çaknyşyklarda wepat boldy.

Protestleriň 43 ýyllyk Tähran režiminiň ýykylmagy üpjün etme maksadynyň bardygy aýdylsa-da, tolgunşyklar heniz kritiki derejä çykmady we ýene belli bir wagta çenli çykmanam biler.

Baş ruhany Ali Hamaneý, prezident Ybraýym Reisi dagy protestleriň üstünde durup geçip, çak edişlerinden daşarky güýçleri ýurduň at-abraýyny pese düşürmek we gazanylan üstünlikleri elinden almak üçin agzalalyga meçew bermekde aýyplady. Görlüşi ýaly, režim häzirlikçe protestleri gysymyna gysandygyna ynanýar we heniz gorkunç howpsuzlyk çärelerine yüz urmady.

«The Independent»habarlar gullugy Eýrandaky protestlere gatnaşan alty adam bilen gürrüňdeş boldy.

Bu adamlar näbelli ugra tarap barýan gowgaly ýurtdan söz açýar. Protestleriň režimi sarsgyna salandygy belli. Ýokary wezipeli yqtyýarlylar başýapynjası boýunça kanunlaryň täzeden gözden geçirme meselesini öwrenjekdiklerine we anna günü mälim edilen sud-medisina ekpertizasynyň aktynda urulmandygy netijesine gelinen Amininiň ölümünü derñejekdiklerine söz berdi.

Şol bir wagtyň özünde arasynda öñki prezident Haşimi Rafsanjaniniň gyzynyňam bolan müňlerce demonstraty, raýat-jemgyýetçilik aktiwistlerini, žurnalistleri, sungat işgärlerini we syýasatçylary tussag etdi.

Bu döwülme täsirliliği gowşan din adamlarynyň tarykatpisint bölegi, Eýran-Yrak urşuna gatnaşan ofiserleri, olaryň tarapdarlary we bir nesil ýene eýranlylaryň arasyndaky gatnaşyklaryň arasyны üzdi. Galmagally hadysalar prezident Mahmut Ahmedinejadyň jedelli ýagdaýda ikinji möhlete prezidentlige saýlanmagy bilen möwç alan 2009-njy ýylyň tolgunşygynadan soñ birnäçe ýyla çeken belli bir derejedäki parahatçylygyň doly aradan aýrylandygyna yşarat edýär.

Jons Hopkins uniwersitetiniň Ýokary Halkara gatnaşyklary fakultetinde Eýranyň döwlet ýolbaşçylary we ideologiyalary boýunça iş alyp barýan alym Nargız Bajogli, «Ýokary synpyň wekilleri režimiň ýykylmagyndan gorkýarmy ýa-da häzirki aýratyn pursatyň yslam respublikasynyň çökmegine getirmeginden? Ýok» diýdi.

Emma aýdylanlardan çen tutsaň, olar bu uruşda ýeňlendiklerini-de bilýärler.

Görnüşinden, Eýran bir gjede öwrülişigi başdan geçirdi.

Aýal-gyzlar başyapynjasyny mejbury atynmaly edýän kanuna garşı gönükdiren raýat ytagatsyzlygy talking bilen her gün peçelerini (çabytlaryny) zyňýar. Ygtyýarlylar muňa gözegçilik etmekden ejiz gelýär, hatda bolup geçýän jemgyýetçilik rewolýusiýasyna doly düşünip bilenok.

Bajogli «Köpcüklik aýaga galanda aýal-gyzlar peçelerini çykaryp zyňýar diýip, indi näme ederlerkä?» diýdi.

Munuň özi her bir ýasdaky aýal-gyza täsirini ýetirýän mesele. Ene-atalara, oglan-gyz doganlara täsir edýär. Siziň eliňizdäki zat syýasatyň we döwletiň resmi syýasy ugrunyň çygryndan çykan mesele.

Her gün diýen ýaly eşdilýän ýaş aýal-gyzlaryň ölüm habarlary režimiň problemalaryny hasam agraldýar.

Režim halk köpcüligini köšeşdirmäge dyrjaşýanam bolsa, howpsuzlyk güýcleri we ýarany «Besic»-iň milisiýa otrýadlary oduň üstüne kesewili gitmäge dowam edýär. Wepat bolanlaryň arasynda Tährandaky protestlerde öldürilen 16 ýaşly Nika Şakrami, ikisi-de Kerejde wepat bolan 16 ýaşly Sarina Esmailzadeh, 23 ýaşly Hadis Najafi-de bar.

Her bolýan ölüm halk köpcüliginiň arasynda täze gahar-gazap uçgunyna öwrülip, protestleriň hasam möwjemegine sebäp bolýar. Eýran dini režimine öñdenem belli bu öwrülişik 1979-njy ýylyň öñýanyndaky aýlarda şanyň agdarylmagyna we mollalary häkimiýet başyna getiren dinamika bilen birmeňzeş.

Tolgunşykly wakalar we demonstrasiýalar köplenç mekdep okuwçylarynyň başýapynjasyny ýyrtmalary ýa-da oda atmagy hemde köçä çykmalary bilen başlady. Liseýlerde okaýanlar ýokary okuw jaýlarynda okaýan talyplar bilen ençeme ýylyň dowamynda emele gelen ýakynlyklaryny paýlaşýar we etjek hereketlerini meýilleşdirmek üçin yzygiderli bir ýere üýşüp durýar. Eýranyň aşa şäherleşen ilatynhň arasynda bular ýaly ýakynlyklar seýrek duşýar.

Demonstratlaryň biri beren reportażynda «Biri-birimizi her gün görýaris» diýdi. «Habarlary sypdyrman görýaris we sosial mediýada paýlaşýarys».

Protest hereketlerinde ýaşlar öñ hatarda ýer alsa-da, dürli ýaşly eýranlylar-da protestlere goşulýar. Käbirleri garma-gürmelikden daşrak durýanam bolsa, bir gözünü hukuk goraýyjy işgärleriň üstünden aýyrman protestlere gatnaşýar. Käbirleri-de awtoulaglarydyr motosiklleri bilen gelip, köçe-ýol hereketiniň dyknyşygyny döredýär.

Beýlekileri bolsa gijelerine üçeklerden gygyrýar. «Diktatora ölüm!» ýa-da «Aýal-gyzlara azat durmuş, erkinlik!» diýip seslenýärler.

Nargiz Bajogli

Adynyň aýdylmazlygyny haýyş eden zenan hak-hukuklary boýunça bir aktiwist «Hemmeler gidýär. Menem gidýän we daş-töwerekimdäki hemmeler, tanyş-bilişlerim gidýär» diýdi. «Hadysalara nähili ýakyn durjakdyklary ýagdaýlaryna, mümkünçiliklerine bagly, emma hemmämiz gidýärис. Öñden ýorejek däl, ýöne adamlar bilen bile ýorejek ýa-da motosiklimde gitjek, töwereklerinde aýlanyp, nirede garma-gürmelik bardygyny görjek, soňra düşüp pyýada ýorejek. Töwerekimdäkileriň barsy şeýdýär».

Penşenbe günü gözellik salonlarynyň birine baranda, resepsiýa işgäri oña her gije işden soñ Tähranyň demirgazygyndaky «Tejriş» ploşadyna gidip, protestleriň bolaryna garaşýandygyny aýtdy. Birnäçe müşderi-de protestlere gatnaşýandygyny we goňşy-golamlarynyňam gatnaşýandygyny aýdyp öwündi. «Belli bir günde, belli bir sagatda adamlar gatnaşýar» diýdi. «Emma dagynyk bolanda, tapmak has kyn bolýar. Galyberse-de tutulan adamlaryň sany kän. Şonuň üçinem seresaply boluň».

Köpçülikleyín tussag etmeler adamlaryň durmuşynyň enter-pelegini çöwürdi. Demonstratlar az uklamaga, ağşamlaryna tanyş-bilişleriniň öýünde galma, ele düşmezlik we tussag edilmezlik üçin telefonlaryny, SIM kartlaryny ýygy-ýygydan çalyşmaga başlady.

Uzak wagtlap syn edip ýörenler her gün gatnaşmasa-da, çykyşlara gatnaşýanlaryň giň demografik tutumyndan täsirlendi. Adynyň aýdylmazlygy şerti bilen bilyänlerini aýtmaga razylyk beren tähranly sosiolog «Şumat adamlaryň uly topary köçelerde

taýýar ýagdaýda dur» diýýär.

Häzirki ýaşlaryň ene-atalary 70-80-nji ýyllarda doglan, ýagny özleri-de rewolýusiyanyň perzentleri we öňler köp sanly demonstrasiýalara gatnaşan adamlar.

Şeýle-de bolsa, protestçileriň sany 2009-njy ýıldaky protestlere gatnaşan yüz müňler bilen deňesdirende has pesdigini we eýranlylar režimi agdarmak üçin ýaşulylar bilen bir hatarda konserwatiw hem-de dindar eýranlylar ýaly dürli toparlary öz ýanlaryna çekmegin gerekdigini bilyärler.

Dürli şäherlerde zähmetkeşleriň wagtal-wagtal iş taşlaýış edýändiginiň habarlary eşdilse-de, ykdysadyýetiň möhüm pudaklarynyň tutylary syrmak çagyryşlaryna gulak asýandygy hakda örän az alamatlar bar.

Tähranyň günortasyndaky konserwatow raýonlaryň birinde ýasaýan raýat has arzan kireý tölegi üçin göçüp gelen raýonynda demonstratlaryň kän görünmändigini aýdýar. Onuň ýasaýan raýonynda internet ýeke gezegem kesilmändir, ahlak polisiýasyda bu ýere aýagyny sekmändir.

Protestleriň iň gynançly geçen günleriniň birinde ýerli dükana giren, dükanyň eýesi telewizorda hezil edip gülküli geleşige tomaşa edýärdi.

Tähranly «Şady-horam bolup oturanyny görenimde, tasdan onuň bilen dawalaşýardym» diýdi. «Bu adamlaryň nämesiniň bardygyny hakykatdanam bilemok. Köpüsine çyndanam düşünemok. Meniň ýaşym otuzdan geçdi we köçä çykmaga hiç zatdan gypynç edemok. Dogrymy aýtsam, ýitirjek zadym ýok.

Emma köp sanly eýranly häzirem ýitirjek bir zatlarynyň bardygyn dan gorkýar. Eýranyň demirgazygyndaky aktiwist howpsuzlyk gullugyndan gelen telefon jaňlaryny gürrüň berýär, ilkibaşa protestlerden daş durmagyny aýdanam bolsalar, indi konfliktler soňlananda, özi bilen gyzyklanjakdyklaryny aýdýarlar. Daşary ýurda gidip, birsellem görünmän gezmegi meýilleşdirýärler. Ýagdaýlar örän darykdyryjy we baş-basdaklyk örän ýokary.

Howpsuzlyk gullugynyň işgärleri gelýärler, atýarlar, öldürýärler. Keýpine öldürýärler. Wagşylyklarynyň çeni-çaky ýok.

Millionlarça eýranly jemgyýetçilik pudaklarynda işleýär, daşyndan göräýmäge hususy ýaly edilen birnäçe şereketler-de döwlet bilen baglanyşykly. Olaryň ýasaýsy gurluşykdan bilime, ýokary tehnologiýadan örän möhüm nebit-himiýa ulgamyna çenli ykdysadyýetiň her pudagynda şahalary bolan režime garaşly.

Paýtagtda konserwatiw we dindar eýranylara ýakyn durýan bir talyp «Adamlaryň arasynda nägilelik bar, köpcülik ýagdaýdan ýadady, hemmeler režime we dini lidere garşy, şu ýagdaýda olar dine-de garşy bolup bilerler» diýdi.

Emma köp adam üçin köçä çykyp, protestlere gatnaşmak öz bähbitlerine ters gelýär. Şonuň üçin näme etjeklerini bilenoklar. Döwlet gözegçiligi-de juda berk. Hemmeler nämendir bir zat edesi gelýär. Emma olaryňam umumyhalk tolgunşygyna gatnaşmagy we rewolýusiýanyň amala aşmagy üçin başgaçarak şertiň, tutasdyrıjy uçgunyň bolmagy gerek.

Şeýle çatlama, syýasy bölünşik ýa-da 83 ýaşly Ali Hamaneýiň ölümü ýaly aýgytly pursat bolup geçse, ýa bolmasa onuň yzyny dowam etjek mirasdüşerlik göreşine girseler amala aşyp biler. Ýokary synpyň arasyndaky haýsydyr bir çat açmanyň protestçileri ýürekendirjekdigini režimiň öňbaşçylary-da gowy bilýane meñzeýär.

Režimiň tarapdarlary nijeme protest hereketiniň arasynda mynasyp garşydaş tapyp bilmändiklerinden zeýrendiler, üstesine apparat onlarça ýyllap ylymly-bilimli adamlary hökümétden çetleşdirmäge we täsirli raýat-jemgyýetçilik liderlerini türmä atmaga dowam edýärkä. Ejiz görünme gorkusy bilen diýdimzor gözegçilikleri gowşatmagy ret etdiler, hatda çäklendirmeleri ýygylaşdyrdylar.

Mysal üçin, Hasan Ruhaniniň sekiz ýyllyk prezidentligi döwründe gowşamaga başlan ahlak polisiýasy Reisiniň geçen ýyl iş başyna gelmegi bilen geýinme düzgünleriniň ýerine yetirilmegine gözegçiligini hasam berkitdi.

Bajogli, «Adamlar reformalar we üýtgeşmeler geçirirmek üçin ýol görenok» diýdi.

Bu dowam edip gelýän düzgüniň eglişik edesiniň gelmeýändigine anyk jogap. Eger eglişik etmäge ýanaşmasalar we demonstratlar çykyşlaryna dowam etseler, onda näme etmeli bolarlar?

Ygtyýarlylaryň häzirki pursatda ýüzbe-ýüz bolan ýagdaýy owalkylaryndan has tapawutly.

Käbir protestçileriň arasynda özleriniň ýa-da başgalaryň nämüçin yza çekilendigi hakda has gaýgylandyryjy düşündiriş bar. Ýaşlaryň joşgunly çykyşlary daşary ýurtdakylaryň hyýaly güýjüni ganatlandyranam bolsa, köp sanly eýranly köcelerde parahatçylyga çagyryş eden 16 ýaşly gyzjagazlary perwaýsyzlyk bilen öldürýäm režime garşıy ahyrynda täsirsiz bolup galjagyndan gorkýar.

Üstünlik gazanjakdyklaryna ymykly göz ýetirenlerinde protestlere gatnaşjakdyklaryny aýdýarlar. Eýranlylaryň parahatçylykly sloganlar atýan wideoörnüşleriniň Toronto ýa-da Londona güýç berip biljekdigini, emma Senendec we Kerec köcelerinr güýç berenleriň eýranlylaryň «Besijileri» ýenjýän wideoýazgylardygyny aýdýarlar.

Tolgunşyklarda köp sanly hukuk goraýy edaralaryň işgärleri öldürildi, oppozision toparlar bular ýaly ölüm habaryny eşdende dagy, begenjine guş bolup uçaýjak bolýar.

Döwlet telewideniýesi özünü uranda «Öl! Öl!» diýip gygyrýan protestçiler tarapyndan ele salnandygyny aýdýan «Besij» işgäri bilen geçirilen reportaży efire berdi. Gysga wideo eýranly oppozisionerleriň sosial mediýa hasaplarynda viral boldy we hemmetaraplaýyn öwgi aldy.

Demonstratlaryň biri «Yzda galan adamlar edilmeli işi protestler we sloganlar bilen edip bilmejegiňizden, has köp ot güýjüne mätäçligiňiziň barlygyndan endişelenýär» diýdi. «Olaryň polisiýa uçastoklaryny we telewizion kanallaryny nyşanalamak gerek. Häzirlikçe halkymyz örän seresaply hereket edýär we howpsuzlyk güýçlerine zyýan bermek islänoklar. Emma şeýtmäge, olary gorkuzma mejbür bolarys. Olary gaçar ýaly etmeli bolarys».

Borzu DARAGAHI,
halkara korrespondent / @borzou

13.10.2022 ý.

<https://www.independent.co.uk/news> Publisistika